

2. Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / пер. з франц. Є. Марічева, Л. Погорелової, В. Чайковського. Київ: Основи, 2005. 903 с.
3. Hewitson, M. (2012). The United States of Europe: The European Question in the 1920s. Europe in crisis. Intellectuals and the European Idea, 1917–1957. Chapter 1 / ed. by M. Hewitson and M. D’Auria. New York, Oxford, p. 15–34.
4. Грубінко А. В., Мартинов А. Ю. Європейський Союз після Brexit: продовження історії. Монографія. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2021. 258 с.
5. Larres, K. (1996). Integrating Europe or Ending the Cold War? Churchill’s post-war foreign policy. Journal of European Integration History, Vol. 2, No. 1. p. 15–50.
6. Danzig, J. (2003). Winston Churchill: A founder of the European Union. EUROPE. A blog by Jon Danzig, 10 November 2003. URL: <http://eu-ropе.ideasoneurope.eu/2013/11/10/winston-churchill-a-founder-of-the-european-union/>

Роман МАЛИШЕВСЬКИЙ

*здобувач вищої освіти першого освітнього рівня
історичного факультету Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

ВЕЛИКА ВІЙНА ТА ДЕРЖАВОТВОРЧІ ЗМАГАННЯ ПОЛЯКІВ

Польща у Першій світовій війні стала полем бою для великих держав Європи. Проте, навіть будучи розділеними між Габсбурзькою, Німецькою та російською імперіями, польські еліти побачили у новій війні шанс на можливість відновлення втраченої у 1795 р. держави. Вперше після поділів Речі Посполитої країни-інтервенти протистояли одна одній, втративши консолідованість у питанні Польщі.

Вже на початку війни до польського народу та інтелігенції направлено маніфести з обох сторін. 9 серпня 1914 р. німецька та австрійська сторона пообіцяли визволити Польщу та надати їй незалежність. Через 5 днів відозву склав Головнокомандувач російської армії Микола Миколайович Романов, який закликав «...об’єднати всі три частини Польщі під скіпетром Романових» [3, с. 432]. У польському суспільстві діяли дві основні течії: Польський національний комітет у Варшаві, створений восени 1914 [1, с. 729], очолюваний націонал-демократом («ендеком») Романом Дмовським, тримав проросійську позицію та закликав до розгрому Німеччини та Австро-Угорщини задля воз’єднання Польщі під егідою російської правлячої династії. Пізніше він перебрався до Петрограда, де проіснував аж до 1918 року.

На протигагу комітету в Кракові з 16 серпня 1914 р. діяла Польська національна організація, очолювана Юліушем Лео, мером міста, за підтримки Владислава Сікорського та Юзефа Пілсудського [1, с. 729]. Головною метою вони вважали об’єднання всіх територій Польщі під владою Габсбургів. Проте кайзер Вільгельм II, ні Франц Йосиф I не дали чітких обіцянок, як це зробили росіяни, а пропозиція створити триалістичну монархію за базі Габсбурзької імперії взагалі були відкинута.

Однією з центральних фігур військового крила польського руху в Першій світовій війні був Ю. Пілсудський. Він зміг за пропозицією Ю. Лео об’єднати розділені військові та напіввійськові польські формування у досить відомі польські легіони [1, с. 730], а також з дозволу та за сприяння австрійського військового керівництва влаштував самовільний виступ на російські землі з метою розпочати антиросійське повстання, проте ця ідея зазнала невдачі [3, с. 433]. Стрільці Ю. Пілсудського влилися в склад легіонів чисельністю 20 тис. військових як частина австро-угорської армії.

Разом з тим серед польських політичних сил були і соціалісти, котрі бачили можливість визволення своєї країни лише шляхом великої соціалістичної революції та поваленням «буржуазних, імперіалістичних режимів». Значний зсув у «польському питанні» стався після літнього наступу 1915 року та повної окупації земель Царства Польського Австро-Угорщиною та Німеччиною. На цій

території одразу ж встановлено режим генерал-губернаторств [1, с. 732]. Відтоді та до кінця війни польські землі були під окупацією Центральних держав. Окупанти намагались витиснути всі соки із захоплених земель, і тому вдавалися до вивезення людей та продовольства, що породило опозиційний рух. У той час польське суспільство розділилось на два табори: ті, хто не йшов на жодні контакти з окупаційною владою, та ті, хто співпрацював із австро-німецькою адміністрацією.

У 1916 р. керівництва у Берліні та Відні остаточно зрозуміли, що вийти на сепаратний мир із росією не вдасться, і тому вирішено утворити на захоплених територіях Польське королівство, котре могло утримувати значну армію та було б «незалежним». Цей намір окреслено в «Декларації двох імператорів», також відомим як Акт 5 листопада [3, с. 435], за яким у майбутньому на території, окупованій Центральними державами, мала постати нова польська держава. На той час не йшлося про кордони, королівство проголошене лише де-юре. З боку Антанти акт визнаний не був. У свою чергу Микола II заявив, що одна з основних цілей імперії Романових у війні полягала у створенні вільної Польщі під владою його династії [3, с. 435], розуміючи під цим широку автономію та можливість утворення місцевої адміністрації та навіть армії.

Відразу ж після проголошення королівства кайзери почали створювати апарат влади. У Варшаві скликано Тимчасову державну раду, що спиралася на підтримку «активістів», проте не проіснувала довго. Її змінила Регентська рада, створена наприкінці 1917, на чолі із трьома польськими діячами: архієпископом О. Каковським, князем З. Любомирським і графом Ю. Островським [3, с. 732]. Ця рада була повністю підпорядкована німецькій та австрійській військовій адміністрації, і була фактично регентством без регента та короля.

У 1917 р. ситуація змінилася під впливом Лютневої революції в росії. У березні Петроградська рада робітничих і селянських депутатів проголосила, що «Польща має право бути незалежною» [1, с. 733], але деталі встановлення незалежності мали бути вирішені на Установчих зборах. Пізніше у своєму зверненні «До поляків» це право підтвердив і Тимчасовий уряд, зазначивши, що це право розповсюджується на території з польською більшістю, а також те, що нова держава мала бути у тісному, «вільному» союзі з російською державою. Разом із цими заявами країни Антанти почали діяти. У червні 1917 р. створено Головний військовий комітет на чолі з В. Рачкевичем [3, с. 437]. Перша створена при ньому польська дивізія налічувала 36 тис. осіб та складалася із трьох корпусів. У Франції на момент 1918 року створено кілька польських підрозділів під командуванням Ю. Галера чисельністю 15 тис. осіб. У Лозанні засновано польський національний комітет на чолі з Р. Дмовським [3, с. 438], який пізніше емігрував до Парижа. Комітет був визнаний Антантою польським представницьким органом. Їх головною ціллю було переконати країни Заходу, що саме Польща зможе стати тією державою, яка зможе стримати експансію Німеччини на схід, адже росія була занадто ослаблена, щоб виконувати цю функцію.

У Польському королівстві тим часом справи погіршувалися. Спочатку Тимчасова, а пізніше і Регентська рада були повністю скомпрометовані. Становище населення погіршувалось, окупаційна адміністрація продовжувала витягувати ресурси, а утворення армії затягнулось ледь не до 1918 р. Також відкладалося на потім і питання об'єднання Польщі. Усе дійшло до того, що у квітні 1917 року польські кола ухвалили декларацію до імператора Карла I Габсбурга з вимогою посприяти утворенню суверенної Польщі [3, с. 439].

Наступним етапом розвитку польської державності став більшовицький переворот 1917 р. У листопаді стало зрозуміло, що росія повністю дестабілізована та найближчим часом на територію Польщі не повернеться. Її слабкістю вирішили скористатися Німеччина та Австрія. Більшовики одразу ж

заявили про бажання укласти мирний договір. Після переговорів у березні 1918 року підписано Берестейський мирний договір, за яким РСФРР погодилася поступитися чималою частиною західних земель колишньої російської імперії. Підписання миру обурило поляків, адже жоден делегат від них не був запрошений, а також до сусідніх країн приєднано ті землі, які польські діячі вважали своїми – Віленщину, котру приєднали до Литви, Холмщину та Волинь, передану УНР [3, с. 441].

У той же час на території України починає діяти Центральна рада – український представницький орган. При ній в Києві діяли відразу дві польські організації: ендеківський «Польський національний комітет» та ліва «Польська демократична централізація» [3, с. 442]. У Третньому універсалі Центральна Рада зазначила, що поважає право народів, що проживають на території УНР, на власну автономію, а також Рада запровадила представництво для всіх національних меншин.

Завершальним етапом становлення польської держави став розгром Центральних держав та підписання Комп'єнського перемир'я. Весна-літо 1918 р. запам'яталися проривом силами Антанти ліній оборони Центральних держав у Франції та на Балканському півострові. У жовтні польська сторона почала переговори про повну передачу влади. Також варто згадати 14 пунктів В. Вільсона, 13-й з яких якраз передбачав створенням незалежної польської держави із вільним виходом до моря [3, с. 442]. Разом з тим контроль над ситуацією втрачала і Регентська рада, яка спиралась на підтримку Австро-Угорщини та Німеччини. Після поразки Четвертого союзу у Першій світовій війні тодішня влада спробувала взяти повний контроль над країною, і маніфестом 5 жовтня 1918 р. проголосила про утворення незалежної Польщі, проте не була підтримана і вже через місяць передала всю владу Пілсудському, котрий одразу ж проголосив республіку.

Отже, польська державність відновилася ще в часи Великої війни, хоч і під значним контролем Німеччини та Австро-Угорщини. Регентська рада за час свого існування створила необхідні державні інститути, котрі пізніше використав Ю. Пілсудський. Саме тому це державне утворення і стало основою для майбутньої реставрованої польської держави.

Список використаних джерел

1. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі. Пер. з англ. Таращук П. К. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи». 2008. 1080 с.
2. Менджецький В. та Брацисевич Є. Польща: нарис історії. Пер. з пол. Сварник І. Варшава: Інститут національної пам'яті – Комісія переслідування злочинів проти польського народу. 2015.
3. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2002. 752 с. + 8 кол. мап.